

РЕЦЕНЗІЇ REVIEWS

РЕЄНТ О. УКРАЇНА В ІМПЕРСЬКУ ДОБУ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.) / Інститут історії України НАН України. – Київ, 2003. – 340 с.

У сучасній українській історіографії історія України XIX – початку XX століття є одним з найбільш привабливих періодів дослідницької роботи. Історики звертаються до сюжетів, пов'язаних з минулим національного руху, до соціальних та економічних змін на українських землях у складі Російської та Австро-Угорської імперій, історії національного відродження України тощо. Проте, узагальнюючі праці з цього періоду – поки що рідкісне явище. Неабиякою подією в історії нашої історичної науки стала поява книги Я. Грицака “Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.” (К., 1996) та монографії В. Сарбея (на жаль останньої) “Національне відродження України” (К., 1999), що вийшла в серії “Україна крізь віки”. Ці книги символізують новий відлік часу у вітчизняній історіографії історії України XIX – початку XX століття.

В один ряд з названими науковими працями стала монографія члена-кореспондента НАН України Олександра Реєнта “Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.)”, що нещодавно побачила світ.

Перш ніж розпочати рецензування монографії, слід звернути увагу читача на слова автора, написані у післямові: “Запропонована читачеві праця не вичерпує всього розмаїття проблематики історії України XIX – початку XX століття. Автор прагнув розкрити визначальні тенденції суспільного розвитку України, однак ясно усвідомлює важливість й інших компонентів, над якими дослідницька робота ще продовжується”.

Книга складається з п'яти розділів: 1. Наукові студії з історії України XIX – початку XX століття; 2. Українські землі та європейська дипломатія (XIX – початок XX століття); 3. Потенціал національного відродження України; 4. Соціально-економічний розвиток України та боротьба між працею та капіталом; 5. Україна в роки Першої світової війни, а також післямови.

О. Реєнт розпочинає свою працю ґрунтовним аналізом сучасного стану наукових студій з даного періоду та визначенням подальших перспектив. На початку роботи автором наведена цікава аналогія сучасної вітчизняної науки з “флотом без пізнавального прапора”. “Методологічна невизначеність більшості авторів засвідчує прикрий факт відсутності чітких наукових засад, апробованого методологічного інструментарію. Результатом цього є поява наукових праць, що у кращому разі човгають рейками, прокладеними ідеологами партапарату радянської доби, а в гіршому – линути у вільне плавання з вітрилами, в які дмуть вітри кон'юнктури”. З наведеним висловом неможливо не погодитися.

Автором ретельно проаналізовані як дослідження вітчизняних істориків, так і зарубіжних вчених, вільних від ідеологічно-цензурних пут. Відчувається глибоке знання історіографічної бази дослідження. Перший розділ монографії є корисним як для досвідченого історика, так і для початківця, який тільки-но зібрався розробляти сюжети з історії України XIX – початку XX століття.

Аналізуючи напрямки подальших наукових розвідок, автор називає перспективні, на його думку, теми. Серед них і проблема співвідношення між кінцевою фазою промислової революції та початком індустріалізації, і проблеми пов'язані з місцем Першої світової війни в історії українських земель. Багатообіцяючим видається також напрям історико-економічних досліджень, пов'язаний з інтеграційними процесами, визначенням місця і ролі “малоросійських” губерній у загальноросійському господарському організмі.

Спираючись на потужний пласт документів і матеріалів та монографічну літературу, автором проаналізовано місце Наддніпрянської України та західноукраїнських земель у європейській дипломатії XIX – початку XX століття. Незважаючи на відсутність суверенної держави, на думку автора, український народ в усі часи залишався не лише об'єктом, а й суб'єктом міжнародно-правових відносин. Геополітичні вектори у XIX – на початку XX століття досить часто сходилися саме на українських землях, і це викликало включення економічних, військово-політичних, людських ресурсів краю в орбіту значних, часом доленосних подій. Такою подією була і Перша світова війна.

У третьому розділі автор аналізує еволюцію українського національного руху на українських землях у складі двох імперій – від культурництва до політичної фази. Позитивною рисою цього розділу монографії є аналіз потенціалу українського відродження як у Західній Україні, так і на Наддніпрянщині. Цей процес розглядається як загальноукраїнський. Автор вважає, що український рух на початку XX століття перейшов у фазу практичних зусиль у справі завоювання за допомогою зброї права на відродження національної державності, а вся попередня діяльність учасників українського руху на дипломатичній, військово-політичній, культурно-освітній царині в складних умовах бездержавності та зазіхань з боку шовіністичних кіл сусідніх народів, сприяла кристалізації національної свідомості широкого загалу українського суспільства. Зусиллям кількох поколінь борців у XIX – на початку XX століття “українське питання” перетворилося на актуальну проблему міжнародного життя.

У монографії знаходимо аналіз соціально-економічного розвитку України з пореформеної доби і до початку Жовтневої революції. Аналізується “боротьба між працею та капіталом” у зазначений період. У цьому розділі знайшли відображення історія робітничого руху, утворення перших робітничих організацій та діяльність профспілок і фабзавкомів на українських землях.

На думку автора, незрілість робітничого і селянського рухів в Україні, їх переважно “економічна” орієнтація, аморфність організаційних форм, відсутність консолідації та узгоджених дій, традиції європейського “тред-юніонізму” та національні бар'єри спричинили радикалізацію мас і розширили соціальну базу для більшовицької партії.

У зв'язку з таким висновком варто було б зосередити більшу увагу на еволюції та особливостях селянського руху в Україні. Адже селянство було найбільшим станом українського суспільства (за даними офіційної статистики на 1914 р. складало 81,5% населення України) й відіграло в зазначений період української історії важливу роль.

Окремий розділ монографії присвячений добі Першої світової війни. І це не випадково. Автор наголошує на важливості та перспективності дослідження цього етапу в історії України, адже нині значна частина вчених схильна вважати рубіжною подією між XIX і XX століттям саме Першу світову війну. Відчувається, що О. Ресент належить до їх числа. Аналізуючи історико-теоретичні аспекти цієї теми, автор знайомить читача з планами роботи у цьому напрямку колективу Інституту історії України НАНУ. Планується підготувати колективну монографію, робоча назва якої “Велика війна 1914–1918 рр. і Україна”. Поява такої узагальнюючої праці, без сумніву, стане визначною подією в нашій українській історіографії та довгоочікуваним подарунком для спеціалістів.

О. Ресент справедливо зауважує, що в сучасних умовах важливого значення набувають регіональні дослідження, що дозволять наповнити новим змістом та цікавим фактологічним матеріалом історію Першої світової війни в Україні.

З цим важко не погодитися. Ці слова можна віднести і до всіх інших сюжетів з історії України XIX – початку XX століття, що знайшли відображення в монографії О. Ресента. Зазначимо також, що звернення до аналізу впливу регіонального фактора на події історії України у зазначений період посилили б наукове значення монографії. Адже в історії України регіональний фактор виявив себе як надзвичайно стійкий і потужний. Його вплив відчувався протягом багатьох століть. У XIX століття, зазначив Олександр Оглоблин (Оглоблин О. Проблема схеми історії України 19-20 століття (до 1917 року) // Український історик. – 1971. – №1-2), Україна увійшла як конгломерат кількох відмінних історико-

географічних територій, кожна з яких має власну історичну долю. Вплив регіонального фактора все ще відчувається сьогодні і, без сумніву, буде помітним досить довго. Комплексне дослідження його є необхідною передумовою відтворення історії України у цілому.

Необхідність наукового осмислення історичного минулого окремих регіонів України в нинішніх умовах диктується нагальними потребами становлення молодої держави. Історично українське суспільство складалося як досить сегментоване, у тому числі територіально. Регіоналізм проявляється в культурі, традиціях, звичаях, особливостях ментальності і політичних симпатіях населення тощо. Регіональні інтереси пронизують всі сторони економічного і суспільно-політичного життя України. При цьому вони досить часто не співпадають і перебувають у стані латентних чи відкритих конфліктів. Пояснити походження і сутність регіонального поділу України, різноспрямованості інтересів її регіонів – завдання істориків. Лише засобами історичної науки можна визначити, наскільки сучасна територіальна конфігурація регіонів і регіональні ідентичності, що склалися на її основі, відповідають історичним традиціям і загальнонаціональним потребам, як вони співвідносяться з перспективами розвитку України, впливають на них, забезпечують державну цілісність країни.

Таким чином, розгортання дослідницької роботи з історії регіонів України слід вважати актуальним завданням вітчизняних вчених. І сама наука, і конкретні обставини суспільного життя кидають українським історикам свій виклик. Адже регіональні фактори відносяться до довготривалих явищ історичного процесу, а в умовах України – чи не найстаріших і не найактивніших.

Якщо ж не враховувати особливостей регіональної історії, то втрачається важлива інформація як про саме аналізоване явище української історії, так і про місце і роль різних регіонів в Україні та оточуючому світі. Зрештою, збіднюється, спрощується історія України в цілому. Напевне, аналіз ролі регіонального фактора в історії України XIX – початку XX століття – завдання найближчого майбутнього.

Отже, рецензована монографія безумовно заслуговує на високу оцінку, що дозволяє рекомендувати її до вивчення і використання як професійними істориками і краєзнавцями, так і широкій читацькій аудиторії.

Г.Ф. Турченко

SUMMARY

The reviewed book of O. Reynt is devoted to the main problems of the history of Ukraine in XIX – at the beginning of XX century. In the book such directions of Ukraine development are analysed: in international sphere, the national rebirth, social-economic development, Ukraine after World War I. The great attention is paid to the specific features of different regions of Ukraine, which were within borders of two empires at that period.

**БОЙКО О. УКРАЇНА У 1985 – 1991 РР.
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ. –
Київ: ІПіЕНД, 2002. – 306 с.**

Розпад СРСР – одна з найважливіших подій, що визначила обличчя сучасного світу. Дезінтеграція багатонаціональної держави, що триста років відігравала одну з ключових ролей на Євразійському континенті, супроводжувалася народженням низки незалежних держав, серед яких отримала незалежність і Україна. Необхідність узагальнення дещо парадоксальних процесів, відомих під назвою “перебудова”, результатом яких стало отримання Україною статусу незалежної держави, стала на часі.

У книзі сучасного українського дослідника О. Бойка робиться спроба системного аналізу суспільно-політичної трансформації українського суспільства за доби перебудови.